

В. П. ПАНТЕЛЕЄВ,
доктор економічних наук, доцент,
Національна академія статистики,
обліку та аудиту

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

Фінансовий облік до бухгалтерської термінології та у навчальний процес підготовки фахівців з обліку та аудиту увійшов відносно недавно. В країнах із розвинутою ринковою економікою він функціонує із 40-х років минулого століття. За умов гармонізації і стандартизації бухгалтерського обліку в Україні концептуальна основа фінансового обліку почала застосовуватися й у бухгалтерському обліку нашої країни; практичні аспекти фінансового обліку запроваджені із 2000 р. Надалі дане словосполучення набуло значного поширення внаслідок запозичень із зарубіжного обліку та власної облікової практики підприємствами України в умовах ринкової економіки.

На початкових стадіях запровадження термін «Фінансовий облік» було виділено із загальної облікової системи. Під цим поняттям вважали власне бухгалтерський облік, більш адаптований до ринкових умов. У сучасному розумінні в Україні термін «Фінансовий облік» був введений у науковий оборот одночасно із терміном «Управлінський облік»; вони розглядаються як дві складові обліку бухгалтерського.

Впровадження фінансового обліку як складової облікової системи є актуальним питанням, але недостатній досвід використання та запровадження фінансового обліку зумовлює додаткові дослідження в даній сфері. Зокрема, потребує проведення критичного аналізу існуючих поглядів на такий облік, розгляду характерних рис фінансового обліку та ін.

Це вимагає розробки рекомендацій з встановлення фундаментальних засад фінансового обліку в умовах переходу до ринку, які повинні сприяти підприємствам утворювати належну інформаційну базу управління, оптимальної системи оподаткування, забезпечення збалансованості матеріально-речових і фінансово-вартісних пропорцій розвитку підприємства.

Методологічні проблеми бухгалтерського та фінансового обліку розглянуто в роботах Бородкіна О.С. [1], Бутинця Ф.Ф. [2], Голова С.Ф. [5], Правдюк Н.Л. [15] та інших сучасних авторів. У роботі [12] вказані основи методу ідентифікації у бухгалтерському обліку. Однак, виконані наукові розробки та публікації торкаються лише окремих сторін систем обліку, не забезпечують збалансованого розгляду

© В. П. Пантелеев, 2012

загальнотеоретичних питань та питань прикладного характеру. В багатьох роботах відмічено повтори, відсутнє викладення термінологічного понятійного апарату, існують суперечливі положення, які не враховують значну динаміку обліку та звітності в Україні. Саме такий стан речей спонукає на поглиблене вивчення теоретичних засад фінансового обліку у руслі розвитку проблем бухгалтерського обліку.

Розгляньмо питання змісту фінансового обліку з виростанням категорії ідентифікація. У науковому розумінні існує багато різновидів ідентифікації, класифікація яких здійснюється на підставі того, що саме ми ідентифікуємо, або як ми ідентифікуємо. Термін «ідентифікація» та пов'язані з ним словосполучення відносяться до сфери методології бухгалтерського обліку. У даному випадку, ідентифікація – це процедури розпізнавання, встановлення приналежності предмета, суб'єкта або особи до певної групи, спільноти, сукупності [12].

Під фінансовим обліком слід розуміти процес генерування підприємством загальнодоступної бухгалтерської звітної інформації, користувачі якої (акціонери, кредитори, партнери, клієнти, банки, державні органи та ін.) безпосередньо не відносяться до даного підприємства; зазначена інформація відображається у фінансовій звітності підприємства, для фінансового обліку характерним є використання системи подвійного запису, дотримання загальноприйнятих бухгалтерських принципів, застосування грошових одиниць виміру, періодичність, об'єктивність та виокремлення як головного об'єкта аналізу діяльності підприємства в цілому. Альтернативою фінансового обліку є управлінський облік.

Можна виокремити 2 головні точки зору на місце фінансового обліку у обліковій системі підприємства.

Перша точка зору. Фінансовий облік разом із управлінським обліком розглядаються як виключні складові бухгалтерського обліку [5]. Саме таке трактування фінансового обліку прийшло із англо-американських навчальних посібників з обліку. Окремі науковці вважають, що «... фінансовий облік і є тим, звичайним для бухгалтерів старшого покоління, традиційним бухгалтерським обліком» [15,с.56]. Пропонується у законодавчих актах слово «бухгалтерський» [облік] замінити на слово «фінансовий» [9,с.523]. Призначенням фінансового обліку дослідники наділяють складання та надання фінансової звітності, задоволення потреб зовнішніх користувачів. На думку прихильників даної точки зору, фінансовий та бухгалтерський облік не ідентичні; бухгалтерський облік зникає, його заміщує фінансовий облік.

Друга точна зору ґрунтується на тому, що фінансовий облік розглядається не окремою [від бухгалтерського обліку] системою із самостійним процесом документування та реєстрації. Фінансовий облік

використовує інформацію із бухгалтерських рахунків, узагальнюючи її [2, с. 13]. Через співпадіння у визначеннях фінансового обліку головних атрибутів бухгалтерського обліку виникає враження про ідентичність визначень бухгалтерського та фінансового обліку [9, с.523]. Пріоритет бухгалтерського обліку залишається, він вважається фундаментом всіх інших видів системи обліку (фінансового, управлінського, інших).

Кожна із діаметрально протилежних точок зору ґрунтується послідовниками на своїх аргументах. Але при розгляді таких поглядів слід виходити із імперативу економічної сутності категорій що обговорюються. Визначимо характерні риси фінансового обліку за істотними ознаками: мета обліку, істотна несхожість фінансового обліку із бухгалтерським обліком, стан фінансового обліку у навчальній літературі.

Мета фінансового обліку приймається критерієм його ідентичності – передбачається, що цей облік генерує інформацію головним чином не для власних потреб, а для зовнішніх користувачів у вигляді фінансової звітності, підприємства. Складання фінансової звітності вважається головною метою фінансового обліку; саме це ставиться як правильна ідентифікація фінансового обліку. Переважна більшість навчальної літератури з дисципліни «Фінансовий облік» у визначення такого обліку містить в собі мету підготовки фінансової звітності. Перелік оприлюдненої інформації, що розкривається у фінансовій звітності, встановлюється законодавством країни, при дотриманні вимог встановлених стандартів обліку та звітності. «Фінансовий облік» вважається регламентованим на законодавчому рівні, хоча у нормативній базі обліку України таке поняття відсутнє.

Слід зазначити, що обмеження обліку тільки формуванням фінансової звітності, незважаючи на зростаючу цінність фінансової звітності та її інформаційної місткості, значно знижує функції обліку. Це стає зрозумілим також, враховуючи сучасні вимоги, наприклад, інтерес зовнішніх користувачів до звітності передбачає також інформацію з управління підприємством, його персоналом, ресурсами [7]; у службові обов'язки внутрішніх користувачів підприємства також входить використання власної фінансової звітності. На практиці послідовне дотримання зазначеного вище критерію може призвести до абсолютної автономності видів обліку: облік та звітність для зовнішніх користувачів, внутрішній облік та звітність; не виключається й закритий, таємничий облік та звітність.

На користь єдності бухгалтерського обліку та фінансової звітності свідчить також формальна, але важлива риса: це єдині основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності у нормативних актах [8, ст.. 4 та 5, П(С)БО 1].

З огляду на даний критерій слід зазначити, що проблема співвідношення звітності та її облікового забезпечення наукою не розглядається, неправильним вважається ідентифікація фінансової звітності та бухгалтерських регістрів. Ряд дослідників виводять звітність поза складові методу бухгалтерського обліку [4].

Сучасними дослідниками не проведене достатньо глибоке теоретичне осмислення змісту та необхідності фінансового та управлінського обліку підприємств. Можна погодитись із дослідником, що інформація фінансового обліку стандартизована і в тому проявляється його обмеженість [16]. Послідовний розвиток та практичне впровадження підсистеми фінансового обліку неминує викличе окреслення його меж на стадіях документування операцій, їх таксування, групування, систематизації записів на рахунках та ін., та реально може викликати децентралізацію бухгалтерського обліку, з виокремленням на підприємстві управлінської та фінансової бухгалтерії та з небезпекою зниження статусу фінансової бухгалтерії підприємства. Така перспектива не відповідає вимогам повноти інформації про діяльність підприємства.

Не отримано переконливих свідчень про унікальність фінансового обліку та суттєву відокремленість його від бухгалтерського обліку. У багатьох визначеннях фінансового обліку повторюються «канонічні» елементи методу бухгалтерського обліку. Аналогічних, відмінних від принципів бухгалтерського обліку, принципів фінансового обліку не розроблено. У обліковому напрямку тематики наукових досліджень за спеціальністю 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) (раніше був шифр та назва спеціальності 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит) домінує бухгалтерський та управлінський облік. Частка дисертаційних робіт з тематики фінансового обліку сягає лише 5-10 %.

Вербальна інтерпретація фінансового обліку. Проблеми фінансового обліку в основному розкриваються у руслі навчальної дисципліни «Фінансовий облік», яка із середини першого десятиріччя ХХІ стор. передбачена навчальними планами підготовки бакалаврів з обліку та аудиту. Зараз друком вийшло більше 30 підручників та посібників з дисципліни «Фінансовий облік». У більшості навчальних видань фінансовий облік здебільшого розглядається як основа складання фінансової звітності підприємства. Встановлене розбіжності у розумінні авторами мети, предмету та об'єктів фінансового обліку. Автори декількох навчальних видань не наважуються дати власне визначення фінансового обліку, або повторюють вже відомі визначення.

Навчальна дисципліна «Фінансовий облік» є однією із провідних фахових дисциплін і забезпечує формування необхідних методичних здібностей для подальшого їх використання в майбутній практичній

діяльності студента за фахом «Облік і аудит». Навчальні дисципліни «Фінансовий облік-I» та «Фінансовий облік – II» передбачено навчальним планом з напряму підготовки бакалаврів 6.030509 «Облік і аудит».

За англо-американською школою бухгалтерського обліку коло питань фінансового обліку ґрунтується на загальноприйнятих принципах бухгалтерського обліку; це коло включає основні цілі, методологію та принципи обліку, проблеми бухгалтерської етики та контролю, головні об'єкти бухгалтерського обліку, зміст бухгалтерського балансу, інших форм фінансової звітності. Саме такі головні розділи містяться у навчальних посібниках для підготовки професійних бухгалтерів, відомих в Україні [3, 11]. Ця традиція подачі навчального матеріалу збереглась і в Україні.

Після вивчення студентами дисципліни «Бухгалтерський облік» відбувається подальше сходження у формі опрацювання ними фінансового обліку. Така логічна послідовність опанування майбутніми фахівцями базовими знаннями з обліку залишиться, але дисципліна «Фінансовий облік» може мати іншу назву, наприклад, «Практичний бухгалтерський облік», «Бухгалтерський облік для складання фінансової звітності», «Бухгалтерський облік—II» та ін.

Словосполучення «Фінансовий облік» не відповідає своєму перекладу, оскільки такий облік охоплює облікову інформацію не тільки щодо фінансових ресурсів, але й іншого майна підприємства. Ніхто із дослідників не пов'язує бухгалтерську звітність виключно із бухгалтерським обліком, як альтернативу фінансову звітність із фінансовим обліком, а також як альтернативу управлінську звітність із управлінським обліком.

Вимога формування повної, правдивої та неупередженої інформації [8] про діяльність підприємства відповідає економічній сутності обліку та звітності та утворює правову основу бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Організаційним підґрунтям такого підходу можна вважати взаємозв'язок побудови [10] з елементами та формами фінансової звітності. Логіка Закону про бухгалтерський облік, стандартів обліку, інших нормативних актів з регламентації бухгалтерського обліку закономірно спрямована на відповідне відображення у обліку та звітності результатів діяльності підприємства. Саме такий фундамент обліку, у його відмінностях від інших функцій управління підприємством, розглядається у нормативних актах України суб'єкти господарювання зобов'язані на основі даних бухгалтерського обліку складати фінансову звітність за формами, передбаченими законодавством [6, 13]. В той же час, бухгалтерський облік залишається основою всіх видів обліку, його

можна назвати автентичним (др.-грець. αὐθεντικός — справжній), цілком вірогідний, заснований на першоджерелах.

Фінансовий облік на сучасному етапі розвитку бухгалтерської науки слід розглядати як важливу складову (підсистему) бухгалтерського обліку. Неминуче потребує вирішення питання місця управлінського (внутрішньогосподарського) обліку, його співвідношення із бухгалтерським та фінансовим обліком; слід зазначити, що розподіл обліку на управлінський та не управлінський не має наукового та практичного значення [1, с. 7]; не встановлений правовий статус бухгалтерської звітності підприємства.

При безумовному визнанні єдиної методології бухгалтерського обліку, щодо фінансового обліку, як складової обліку бухгалтерського, сутність, предмет, метод та об'єкти фінансового обліку мають бути уточнені. У нормативно-правових актах України поняття «фінансовий облік» не наведене.

Слід прислухатися до думки про неприпустимість розподілу єдиної системи бухгалтерського обліку на автономні його види (фінансовий, управлінський) із власними цілями, методами та формами звітності (Бородкін О.С., Валуєв Б.І.). Майбутнє за реалізацією пропозиції Бородкіна О.С. «Надо не дробить бухгалтерский учет на его виды, а проводя широкие научные исследования, создавая новые методики учета, на основе огромных возможностей ЭВМ, используя зарубежный опыт, создавать новые системы учёта с управленческой ориентацией» [1, с. 15].

Розглянувши економічну сутність інформації, яку генерує фінансовий облік, встановлене, що фінансовий облік у нинішньому його розумінні в Україні, не є порівняним із бухгалтерським обліком (останній має автентичний характер); генерування фінансової звітності є результатом головним чином бухгалтерського обліку. Проблеми фінансового обліку розкриваються у межах навчальних посібників та підручників за дисципліною «Фінансовий облік». Простою заміною слова «бухгалтерський» на слово «фінансовий» у нормативних документах розкриття економічної сутності обліку не забезпечить. Потребує на дослідження співставлення фінансового обліку, бухгалтерського обліку, управлінського обліку. Зазначено певні обмеження фінансового обліку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бородкин А.С. Бухгалтерский учет как единая многоцелевая система — В зб. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. Випуск 1(5). — К.: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2010. — с. 6-21.

2. Бухгалтерський фінансовий облік. Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Ф.Ф.Бутинця. — 7 —те видан., доп. і перероб. — Житомир, ПП «Рута», 2006. — 832 с.

3. Велш Глен А., Шорт Дениел Г. Основи фінансового обліку / Пер. С англ. О.Минин, О.Ткач. — К.: Основи, 1999. — 943 с.

4. Гарасим П.М., Журавель Г.П., Хомин П.Я. Курс фінансового обліку : Навч. посіб. — К.: Знання, 2007. — 566 с.

5. Голов С.Ф., Костюченко В.М., Кравченко І.Ю., Ямборко Г.А. Фінансовий облік: Підручник. —К.: Лібра, 2005. — 976 с.

6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : за станом на 30.04.2009 [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436-15>

7. Дипиаза С. Будущее корпоративной отчётности. Как вернуть доверие общества / Дипиаза С. (младший), Экклз Р. — М. : Альпина Паблишер, 2003. — 212 с.

8. Закон "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16.07.1999 р. № 996-XIV : за станом на 01.01.2012 р. [електронний ресурс] / Верховна Рада України. — режим доступу до ресурсу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>

9. Лень В.С., Гливенко В.В. Класифікація видів обліку. — Економіка: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. — випуск 186: в 4 т. — т. II — Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. —с. 521-528.

10. Наказ "Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкція про його застосування" від 30 листопада 1999 р. № 291 : станом на 12.12.2003 р. [електронний ресурс] / Міністерство фінансів України — Режим доступу до ресурсу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/alldocWWW/0FBAF353FACA134242256863004E6047!OpenDocument&ed=1999_11_30

11. Нидлз Б. и др. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл: Пер. С англ. / Под ред. Я.В.Соколова. — 2-е изд. — М.: Финансы и статистика, 1994. — 496 с.: илл. — (Серия по бухгалтерскому учёту и аудиту).

12. Пантелеев В.П. Ідеологія «ідентифікації» у бухгалтерському обліку — В зб. Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. Збірник наукових праць. Випуск 1(5). — К.: Національна академія статистики, обліку та аудиту, 2010. — с. 103-112.

13. Податковий кодекс України від 2.12.2010 N 2755-VI. — Спеціальний випуск бухгалтерського тижневика «Дебет-Кредит» від 27.12.2010 р. № 52/2010. — 288 с.

14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затв. Наказом Мінфіну України від 31.03.99 р. № 87. — Усі П(С)БО. — К.: Книги для бізнесу, 2010. — с.6-9.

15. Правдюк Н. Л. Тенденції розвитку фінансового обліку в агропромисловому виробництві. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2005. — 420 с.

16. Пушкар М.С., Щирба М.Т. Фінансовий облік у системі управління: Монографія. — Тернопіль: Карт-бланш, 2006 . — 178 с.